

Zelzate hanteert volgende exclusiecriteria: kernpsychopathie, vrouwen, zwakbegaafden, druggebruik als hoofdproblematiek, allochtonen. Men gaf aan dat de uitbouw van subunits binnen de bestaande units noodzakelijk is. De forensische psychiatrie bestrijkt de hele psychiatrie, doch men kan niet alle problematieken op één en dezelfde afdeling behandelen. Prof. Dr. CASSELMAN gaf aan dat multiplieren ook meer mogelijkheid tot diversifiëren (wat betreft pathologie en niveau van beveiliging) geeft.

Overleg tussen de verschillende afdelingen is noodzakelijk zodat men weet waar anderen mee bezig zijn. Het gaat hier om een collectieve verantwoordelijkheid, ook de overheid moet initiatief nemen, zodat men tot meer samenwerking komt. Dr. VAN PETHEGEM verwijst naar de noodzaak tot het spreken van een gemeenschappelijke taal wat betreft de beleidsmakers (volksgezondheid en justitie).

Behalve de differentiatie naar zorg en beveiliging moet men blijvend oog hebben voor de verdere uitbouw van het hele circuit. Ook binnen de penitentiaire inrichtingen kan met deze doelgroep therapeutisch gewerkt worden. Verder moet men focussen op de finaliteit; waar kan men terecht na de FPE?

Sylvie DEUYSSERE

Assistent, Afdeling Strafrecht, Strafvordering en Criminologie, K.U.Leuven

2.2. CONGRESSEN IN 2003

2.2.1. *International Association of Forensic Mental Health Services. Miami Beach, Florida, USA, April 2003.*

Info: www.iafmhs.org.

2.2.2. *28th International Congress on Law and Mental Health, Sidney, Australia, September 28-October 3, 2003.*

Info: www.ialmh.org.

Criminologie en strafrechtstheorie

Een nieuwe opleiding criminologie in Nederland

Inleiding

In 2002 is aan de Erasmus Universiteit Rotterdam, de Vrije Universiteit Amsterdam en de Universiteit Leiden een nieuwe, gezamenlijk te

verzorgen, opleiding criminologie van start gegaan. In dit artikel gaan wij in op de achtergronden, opzet en ambities van deze opleiding. Eerst wordt hiertoe iets opgemerkt over de recente geschiedenis van de Nederlandse criminologie, waarbij op enkele opvallende verschillen met de situatie in België wordt gewezen. Ook bij de bespreking van de opzet en ambities van de nieuwe Nederlandse opleiding komen enkele verschillen met de Vlaamse criminologieopleidingen aan bod.

Een eeuw Nederlandse criminologie in vogelvucht

Evenals in België vindt de universitaire criminologie in Nederland haar oorsprong aan het eind van de negentiende eeuw. Debatten over determinisme en indeterminisme van crimineel gedrag hebben, onder andere via de Nieuwe Richting in de strafrechtswetenschap, niet alleen de criminologie maar ook de strafrechtspleging in belangrijke mate beïnvloed (FJNAUT, 1986: 15). In 1899 ontvangt de medicus ARNOLD ALTRINO het eerste privaatschap in wat toen de 'criminele antropologie' werd genoemd aan de Amsterdamse Gemeentelijke Universiteit – de huidige UvA. In 1922 aanvaardt de socioloog WILLEM BONGER aan diezelfde universiteit het eerste 'echte' hoogleraarschap in de criminologie. Het eerste criminologische instituut wordt in 1934 aan de Utrechtse universiteit opgericht door de jurist WILLEM POMPE. En in 1959 wordt, onder andere door BIANCHI, KEMPE, NAGEL en RIJKSEN, het *Nederlands Tijdschrift voor Criminologie* opgericht, dat in 1963 wordt gevolgd door de oprichting, door ongeveer dezelfde groep hoogleraren, van de eerste beroepsvereniging, de *Stichting Interuniversitair Criminologisch Contact Orgaan* (SICCO) (VAN SWAANINGEN, 1992).

De verankering van de criminologie in de juridische faculteiten aan de Nederlandse universiteiten is evenwel minder sterk dan in België en dit zou lange tijd zo blijven. Een belangrijke oorzaak hiervan is de verschillende positie van de criminologie als beroepsopleiding. Anders dan in België is het behalen van een academische graad in de criminologie in Nederland nooit een functievoorraude voor welke beroepsgroep dan ook geweest. Voor het hogere kader van de politie is een diploma van de Nederlandse Politie Academie (NPA) vereist en gevangenisdirecteuren en hun stafleden hebben altijd vooropleidingen van zeer verschillende aard genoten – van dominee en jurist tot andragoog – en krijgen meer specifieke opleidingen binnen de eigen

instelling. Hulpverleners bij de reclassering (probatie) en het gevangeniswezen moeten in het bezit zijn van algemene diploma's in het maatschappelijke werk, de klinische psychologie en dergelijke. Voor geen enkele functie in de strafrechtspleging is tot op heden een academische graad in de criminologie een functie-eis.

Mede als gevolg van dit ontbrekende arbeidsveld is de positie van de criminologie aan de juridische faculteiten in Nederland betrekkelijk marginaal gebleven. De secties criminologie boden meestal een aantal keuzevakken aan binnen de juridische opleiding. In 1968 is door HERMAN BIANCHI aan de Vrije Universiteit Amsterdam een aparte criminologische studierichting opgezet. Aan de Nijmeegse en Leidse universiteit zijn rond die tijd wat bescheidener 'vrije studierichtingen' criminologie totstandgekomen. Als gevolg van onder meer het ontbrekend perspectief van studenten zijn deze studierichtingen echter niet uitgegroeid tot volwassen, florerende vervolgopleidingen. De uitbreidingen van personeelsformatie die in de jaren zeventig plaatsvonden, waren dan ook hoofdzakelijk op de toekenning van extra onderzoeksgelden gebaseerd en veel minder op een stabiele onderwijslast. Aan de Groningse universiteit is, onder leiding van RIEKERT JONGMAN, in de jaren zeventig een criminologisch onderzoeksinstituut ontstaan, maar de positie van de criminologie in het onderwijs bleef ook in Groningen marginaal (ROMBOUTS, 1982). Aan onderzoeksgeld was er in die jaren echter geen gebrek. Daarvan profiteert ook het onderzoeksinstituut van Justitie die in 1973 een forse uitbreiding ondergaat en een nieuwe naam krijgt: het Wetenschappelijk Onderzoek- en Documentatie Centrum (WODC). Tot op de dag van vandaag heeft het WODC een sterke positie behouden in het Nederlandse krachtveld en heeft ook zeker zijn wetenschappelijke sporen verdiend (VAN STOKKOM e.a., 1998).

Het hoeft geen verwondering te wekken dat de positie van de criminologie, die vooral op onderzoeksgeld was gebaseerd, in de jaren tachtig van de vorige eeuw als een kaartenhuis inzakte toen in de toedeling van de universitaire gelden de onderwijslast van de vakgroepen steeds bepalender werd. De marginale status van het vak (meestal geen verplicht vak in de juridische curricula) wreekte zich. Personeelsformaties liepen overal terug – aan de Amsterdamse VU, waar de criminologisch-juridische afstudeerrichting betrekkelijk veel studenten is blijven trekken, nog het minst. Elders is al uitgebreid stilgestaan bij deze koude sanering (VAN SWAANINGEN, 2000). Behalve de relatie met de op onderwijs gerichte financiering van de Nederlandse universiteiten is hier ook gewezen op het

imago probleem dat de academische criminologie in de jaren tachtig parten speelde. Vrij algemeen heerste het idee dat de criminologen aan de Nederlandse universiteiten zich liever beperkten tot vrijblijvende ideologiekritiek dan dat zij serieus empirisch onderzoek wilden doen naar serieuze problemen. Ten slotte moet erop worden gewezen dat ook veel Nederlandse criminologen zelf vonden dat hun vak niet volwaardig genoeg was om zelfstandige opleidingen te rechtvaardigen. Deze criminologen hebben het bestaansrecht van criminologie binnen de juridische faculteiten gewoonweg onvoldoende verdedigd. Het idee was: laat studenten eerst maar een opleiding in één van de 'moederwetenschappen' volgen (rechten, sociologie, psychologie, medicijnen enz.) om zich daarna te specialiseren in de objectwetenschap criminologie.¹ Achteraf moeten we constateren dat er in deze 'crisistijd' eigenlijk nog betrekkelijk veel criminologisch onderzoek is verricht; minder kritisch en reflexief dan voorheen, maar wel behoorlijk empirisch onderbouwd (VAN SWAANINGEN en BLAD, 1993, 1999). Dit heeft de Nederlandse criminologie waarschijnlijk voor een definitieve ondergang behoed.

Halverwege de jaren negentig is de positie van de Nederlandse criminologie danig verbeterd. De behoefte aan kennis over criminaliteit en over de effecten van alternatieve sancties neemt nog steeds snel toe. De criminaliteit is gestegen en wordt als één van de belangrijkste maatschappelijke problemen beschouwd. De criminoloog wordt gezien als iemand die de weg kan wijzen naar een effectievere aanpak van de criminaliteitsproblemen. Beleidsmakers verwachten eerder te veel van criminologen dan te weinig – waarbij wel moet worden aangetekend dat voor langer lopend, fundamenteeler onderzoek nog navenant weinig interesse is (VAN DE BUNT, 1999; BRUINSMA e.a. 2001). Naast behoefte aan meer kennis is er ook behoefte aan kennis omtrent nieuwe fenomenen en ontwikkelingen. 'Nieuwe' vormen van criminaliteit (b.v. organisatiecriminaliteit, internetcriminaliteit, beursfraude, mensensmokkel of collusie) trekken sterk de aandacht. Ook de preventie en de aanpak hiervan roepen nieuwe vragen op. Voorts zijn de opkomst van het slachtoffer en de daaraan gelieerde debatten over schadevergoeding,

1. Het begin jaren negentig door de Nederlandse Vereniging voor Criminologie geëntameerde idee om deze 'institutionele crisis' het hoofd te bieden door de sterke punten van de verschillende universitaire criminologische centra te bundelen in een gezamenlijke opleiding voor onderzoeksassistenten is, vanwege interne universitair-politieke redenen en vanwege het feit dat uiteindelijk niemand in staat bleek een dergelijk initiatief te trekken, nooit van de grond gekomen.

herstelbemiddeling en slachtofferopvang, thema's die het denken over de strafrechtspleging in belangrijke mate hebben veranderd. Er vindt kortom veel activiteit plaats buiten de traditionele strafrechtelijke organen om. Private opsporing is in opkomst, evenals de rol van bestuurlijke overheden in het betuigen van onveiligheid. Het onderzoeksterrein van de criminologie neemt navenant toe en noopt het 'kennisnet' breder uit te werpen dan de traditionele strafrechtspleging.

Niet alleen ontstaan door deze ontwikkelingen nieuwe kennisvragen, maar ook nieuwe banen. Zowel bij studenten als bij potentiële werkgevers blijkt er veel behoefte te bestaan aan mensen die kennis hebben van en inzicht in het politieke 'responsibiliseringsproces' – om het met een term van GARLAND (2002) te zeggen – en het feitelijk functioneren van alle instanties die betrokken zijn bij de moderne vormen van criminaliteitsbeheersing. Juristen hebben die kennis niet, maar sociologen of bestuurskundigen ook niet. Ook aan 'echte' criminologische onderzoekers is veel behoefte: juristen hebben hiervoor te weinig empirische onderzoeksvaardigheden geleerd en sociale wetenschappers blijken nogal eens te weinig oog te hebben voor de juridisch-normatieve context van het onderzoeksveld.

Geleidelijk dringt het besef door dat het bezuinigingsbeleid op het terrein van het (wetenschappelijk) onderwijs in de criminologie nu echt gekeerd moet worden met extra investeringen. Er ontstaat ook een ander beeld van de universitaire criminoloog: van criticus wordt hij een constructieve gesprekspartner in 'het beleid'. In allerlei belangrijke commissies worden criminologen benoemd en leden van de beroepsgroep verschijnen steeds vaker in de media. Omdat publieke uittalingen de aandacht trekken van politici spelen criminologische inzichten vervolgens ook een steeds belangrijker rol in het politieke debat. En dit leidt dan weer tot meer aandacht in de media voor de criminologie. En wie bekend is van televisie trekt vervolgens de aandacht van studenten en universiteitsbestuurders.

Tegelijkertijd is het WODC minder dominant aanwezig dan voorheen. Aan de Leidse universiteit wordt een nieuw, mede door het Ministerie van Justitie en het Nederlandse fonds voor wetenschappelijk onderzoek (NWO) gefinancierd, instituut voor fundamenteel criminologisch onderzoek opgericht: het Nederlands Studiecentrum voor Criminaliteit en Rechtshandhaving (NSCR). En voorts is er een breed scala aan private onderzoeksbureaus met een zekere expertise op criminologisch terrein ontstaan (VAN SWAANINGEN en BLAD, 1999; BRUINSMA e.a. 2001). In deze context ontstaan ook aan de uni-

versiteiten weer groeimogelijkheden voor de criminologie: er is veel onderzoeksgeld op het terrein van criminaliteit en veiligheid beschikbaar en ook studenten tonen veel interesse in criminologische keuzevakken.

Het groeiende draagvlak voor een opleiding criminologie

Deze belangstelling rechtvaardigt natuurlijk nog geen speciale opleiding criminologie, maar zij verklaart wel voor een belangrijk deel hoe er voldoende draagvlak voor ontstond. Ook moet er in dit verband op worden gewezen dat de opleving van de universitaire criminologie gezien moet worden in dezelfde onderwijs-politieke context waarin ook andere disciplineoverstijgende objectwetenschappen – zoals bedrijfskunde, verkeerskunde, milieukunde, bestuurskunde, communicatiestudies, *genderstudies* of informatica – een plaats aan de universiteit vonden.

Overigens groeide ook vanuit de criminologie zelf de behoefte aan een sterkere positie van het onderwijs in de criminologie. De ervaringen uit het verleden hadden immers geleerd dat de universitaire positie van de criminologie sterk bepaald wordt door de onderwijslast. Om een solide positie voor academisch criminologisch onderzoek te vestigen, was het aangewezen om eerst te werken aan een stevige positie in het onderwijs van de juridische faculteiten. Er zou alleen op een goede manier kunnen worden ingespeeld op de groeiende kennisbehoefte, wanneer men niet langer voor zijn voortbestaan afhankelijk is van allerlei kortlopende opdrachtonderzoeken. Andere voordelen van bekostiging van stafleden uit onderwijsgeld zijn dat op deze wijze geen structurele afhankelijkheid van opdrachtgevers ontstaat, dat er meer continuïteit in de staf (en dus in de aanwezige kennis) kan worden gegarandeerd en meer consistentie in de onderzoekagenda kan worden aangebracht. Ergo: een nieuwe opleiding lijkt de beste garantie te bieden om in Nederland weer een onafhankelijke wetenschappelijke criminologie tot stand te brengen.

De belangrijkste motivatie om een eigen academische opleiding te starten, ligt in de ambitie om de criminologie wetenschappelijk vooruit te brengen. Het werd mogelijk door de groeiende behoefte aan criminologische kennis, waardoor het inzicht ontstond dat voor een goede onderzoeksinfrastructuur een volwaardige academische opleiding in de criminologie onontbeerlijk was. Het idee voor de nieuwe opleiding ontstond dus in een klimaat waarin het steeds meer be-

vreemding wekte in de buitenwereld dat er in Nederland geen academische criminologieopleiding bestond.

De eerste stappen naar een nieuwe opleiding

Gezien de gebrekkige infrastructuur van de criminologie aan de Nederlandse universiteiten moest er naar samenwerkingsverbanden worden gezocht. Geen universiteit was meer in staat om zelfstandig een volwaardige nieuwe opleiding criminologie van de grond te tillen: zowel het aantal staffleden als de expertise op alle deelterreinen van de criminologie schoten hiervoor tekort. Mede omdat de reisafstanden voor docenten en studenten niet te groot mochten worden, lag een randstedelijk samenwerkingsverband voor de hand. Omdat er binnen de, door het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen geïnitieerde, Onderzoeksschool Maatschappelijke Veiligheid (OMV) al werd samengewerkt tussen de Erasmus Universiteit Rotterdam (EUR), de Vrije Universiteit Amsterdam (VU) en de Universiteit Leiden (UL), en vanwege het feit dat een aantal personen reeds een aanstelling had bij meerdere van deze instellingen, werden de mogelijkheden onderzocht om ook op het terrein van het onderwijs samen te werken. Naast deze vooral praktische punten lag dit samenwerkingsverband ook om meer inhoudelijke redenen voor de hand: de VU heeft de meeste ervaring met een eigen opleiding criminologie, de EUR heeft jarenlang geparticipeerd in een internationaal criminologisch studieprogramma² en aan de Leidse universiteit is het NSCR verbonden. De eerste, openbare notitie waarin een voorstel tot de oprichting van een nieuwe opleiding werd gelanceerd, was van de hand van PETER VAN KOPPEN (NSCR) en HENK VAN DE BUNT (VU/EUR) en werd gepresenteerd in juni 1999 op een congres van de Nederlandse Vereniging voor criminologie. Daarna ging het heel snel. WIM HUISMAN (VU) en RENÉ VAN SWAANINGEN (EUR) schreven een concept-leerplan voor een driejarige opleiding en GERBEN BRUINSMA (UL en NSCR) en HENK VAN DE BUNT begonnen aan de moeizame gang door de instituties. De Rotterdamse juridische faculteit werd de administra-

tieve penvoerder en RENÉ VAN SWAANINGEN de inhoudelijke opleidingscoördinator.

Nadat het programma in 2000 officieel werd goedgekeurd, konden we aan de slag met het gedetailleerd invullen van het onderwijsprogramma en met wat we maar even 'de logistieke kant' zullen noemen. Ook konden er nieuwe vaste staffleden op de drie deelnemende faculteiten worden aangezocht. Wij hebben ons bij het aanstellingsbeleid vooral laten leiden door het principe dat vooral moet worden gezocht naar mensen met een specialisme dat binnen de reeds bestaande staf onvoldoende aanwezig was. Dat is voor een groot deel ook wel gelukt. Per vak of cluster van vakken is vervolgens een groepje bestaande uit een criminoloog van elk van de drie universiteiten aan de slag gegaan met de inhoudelijke ontwikkeling van een bepaald vak. De opleidingscoördinator bewaakt de onderlinge afstemming, signaleert overlappingsen en lacunes, en die worden vervolgens weer in een plenaire vergadering besproken.

De globale opbouw van de opleiding criminologie

Op de concrete inhoud van het programma zal in dit artikel slechts summier worden ingegaan. Iedereen die geïnteresseerd is in meer gedetailleerde informatie kan het vinden op onze website: www.opleidingcriminologie.nl. Schematisch weergegeven is de opbouw van de studie als volgt:

- De student stroomt in na een eerste bachelorjaar rechten of één van de gedrags- of maatschappijwetenschappen.
- In bachelorjaar twee wordt het verschil in kennisniveau als gevolg van het verschil in voorkennis op één lijn gebracht. Studenten rechten volgen drie algemene inleidingen in de sociale wetenschappen en studenten sociale wetenschappen volgen de drie meest relevante juridische vakken.
- voorts bestaan het tweede en het derde bachelorjaar uit 1) juridische vakken (met name strafrechtelijke, bestuursrechtelijke en rechtsfilosofische); 2) sociaal-wetenschappelijke vakken (bestuurskundige, sociologische, psychologische en algemeen methodologische); 3) specifiek criminologische vakken (waaronder theoretische vakken, specifieke methoden en technieken van criminologisch onderzoek, delictspecifieke vakken en comparatieve vakken); 4) een keuzevak (waarmee ook reeds voor een bepaald 'profiel' kan worden gekozen: bijvoorbeeld milieu, migratie, drugs of 'witwassen') en 5) binnen het vak onderzoeks-

2. Het in 1984 mede door de Rotterdamse hoogleraar LOUK HULSMAN opgezette *Common Study Programme on Criminal Justice and Critical Criminology*. Dit samenwerkingsverband met de universiteiten van Gent, Hamburg, Saarbrücken, Londen-Middlesex, Barcelona, Komotini en Bologna werd in 1997, toen het is omgebouwd tot een volwaardige *European Master in Criminology*, door het toenmalige bestuur van de Rotterdamse juridische faculteit geschrapt. Vier jaar later is dezelfde faculteit – met een nieuw bestuur – penvoerder van de nieuwe opleiding criminologie.

vaardigheden wordt een zogenaamde bachelorscriptie geschreven, waarmee de eerste fase wordt afgesloten.

- Het vierde (masters) jaar is een specialisatiejaar. Het bestaat uit twee varianten: 1) een beleidsvariant, die voorbereidt op praktijkfuncties, en 2) een onderzoeksvariant, die voorbereidt op het werk als onderzoeker. Dit verschil in accent wordt gevormd door één afwijkend hoofdvak, de gekozen keuzevakken en het soort stage en eindschiptie. De stage is niet verplicht, maar wordt wel aanbevolen en is in principe gekoppeld aan het onderwerp van de schiptie.

De nadere vormgeving van het onderwijsprogramma

Bij het ontwikkelen van de ambities en van een onderwijsfilosofie, als bij het bewaken van allerlei praktische zaken, hebben we dankbaar gebruikgemaakt van – deels onze eigen – ervaringen met de eerdere criminologieopleiding van de VU Amsterdam, het Rotterdamse internationale studieprogramma en criminologische opleidingen in andere Europese landen en de Verenigde Staten (VAN SWAANINGEN, 2001; HAEN MARS-HALL, 2001), de Vlaamse criminologische onderwijsvisitatie (VLIR, 2001) en twee recente scenariostudies naar de vermoedelijke kennisvragen over criminaliteit en veiligheid in het jaar 2010 (BRUINSMA e.a., 2001; HOOGENBOOM, 2001).

De ambities

Wat zijn de ambities? Naar ons – persoonlijk – oordeel moet de opleiding 1) intellectueel uitdagen, zowel 2) een brede, contextualiserende benadering bieden van deviantie en sociale controle als 3) een gedegen kennisoverdracht op grond van empirisch onderzoek naar criminaliteit en de beheersing daarvan, en 4) een uitgebreide scholing in methoden en technieken van sociaal-wetenschappelijk onderzoek.

Deze ambities behoeven nauwelijks enige toelichting. We realiseren ons dat dergelijke ambities nooit vervuld kunnen worden zonder de – gedreven – inbreng van docenten. Docenten moeten hun onderwijs serieus nemen en niet opvatten als een lastig bijverschijnsel dat hen hoofdzakelijk van het ‘echte’ werk – het doen van onderzoek – afhoudt. Studenten motiveren en opleiden tot goede criminologen is alleen mogelijk wanneer je ze als docent serieus neemt; dat wil zeggen dat je de tijd voor ze neemt, hun werkstukken leest, ze concrete suggesties aan de

hand doet met betrekking tot criminologische kwesties die hen bezighouden en ze al snel trekt bij wetenschappelijke fora.

De Vlaamse onderwijsvisitatie

De Vlaamse onderwijsvisitatie criminologische wetenschappen kwam uit op het moment dat wij druk bezig waren een aantal praktische problemen op te lossen en knopen door te hakken. Met name op deze terreinen hebben wij enorm geprofiteerd van het werk en de ervaringen van onze Belgische collega's. Het Vlaamse visitatierapport heeft ertoe geleid dat wij op sommige punten scherpere lijnen hebben getrokken en een aantal zaken die wij reeds van plan waren zwaarder hebben aangezet.

De signalering van de visitatiecommissie dat de Vlaamse criminologiestudie onder studenten ten onrechte het imago heeft gemakkelijk te zijn – waardoor de slagingspercentages bijzonder laag zijn – heeft ons ertoe gebracht in voorlichtingen te benadrukken dat de nieuwe Nederlandse opleiding criminologie behoorlijk zwaar is. Hierbij is gewezen op de vele Engelstalige literatuur die moet worden gelezen en op de zwaarte van de methodische vakken die enige wiskundige aanleg vereist. In de praktijk betekent dit dat wij het ten eerste voor doorstromers uit het Hoger Beroepsonderwijs niet te eenvoudig hebben gemaakt: ongeacht hun vooropleiding zullen zij eerst een eerste jaar (kandidatuur) rechten of sociale wetenschappen moeten behalen. Feitelijk begint de studie criminologie pas in het tweede bachelorjaar. Dat jaar beginnen wij, ten tweede, met de hierboven reeds beschreven synchronisatiefase waarin studenten met een juridische achtergrond een drietal sociaal-wetenschappelijke vakken moeten volgen en studenten met een sociaal-wetenschappelijke achtergrond een drietal juridische vakken. Aan het einde daarvan wordt verondersteld dat studenten ongeveer op hetzelfde kennisniveau zitten. Dat komt het niveau van het onderwijs ten goede en het brengt tevens een schifting van studenten aan voordat zij feitelijk in het criminologische ‘smaldeel’ van de opleiding instromen. Ten derde hebben wij bij een aantal laterejaarsvakken strikte voorkennisvereisten gesteld, waardoor een student pas aan een bepaald vak kan beginnen wanneer hij of zij een bepaald ander vak reeds heeft gehaald. De instroommogelijkheden voor de nieuwe Nederlandse opleiding criminologie zijn al met al minder ruim dan in België. Ook het naar believen stapelen van losse vakken die niet aan elkaar worden gerelateerd, hebben wij proberen uit te sluiten. Het niveau van de studie bouwt per vak op en wie een eer-

der vak niet heeft afgerond, zal in vervolgvakken niet mee kunnen komen. Het leek ons onwenselijk dat iemand als criminoloog zou kunnen afstuderen zonder dat hij of zij kan werken met alle onderzoeksmethoden en technieken op dit terrein. Daarom is in ieder jaar een stevig blok op de criminologie toegesneden M&T-onderwijs opgenomen, waarin de student vooral zelf aan de gang moet.

Hieraan gerelateerd is de waarschuwing van de visitatiecommissie dat de criminologieopleiding niet al te praktijkgericht moet zijn. Ten eerste doet het beeld van een veredelde beroepsopleiding het toch al kwetsbare imago van het vak geen goed en ten tweede is 'de praktijk' zo sterk in beweging dat het ook vanuit het perspectief van een oriëntatie op de beroepspraktijk beter is om studenten vooral analytisch inzicht en wetenschappelijk overzicht te bieden. Wij onderschrijven deze conclusie volledig, maar juist op dit punt is de Nederlandse situatie duidelijk anders dan de Belgische. Wij zullen ons juist moeten profileren tegenover de vele beroepsopleidingen die er op het terrein van criminaliteit en veiligheid bestaan. De Nederlandse Politie Academie (NPA) heeft in toenemende mate wetenschappelijke pretenties, er zijn er binnen de hogere beroepsopleidingen maatschappelijk werk speciale richtingen 'veiligheidskunde' ontstaan en ook is er een op de private 'beveiligingsindustrie' geënte opleiding 'security management'. Om verkeerde verwachtingen ten aanzien van onze opleiding direct bij aanvang weg te nemen, benadrukken wij in onze voorlichtingen toch expliciet dat wij niet primair opleiden tot 'boevenvanger'. Voor wie geïnteresseerd is functies als misdadaanalist is er bij ons weliswaar veel te leren, maar wie in de politieke 'uniformfuncties' of in het recherchewerk terecht wil komen, kan beter naar de NPA gaan en wie 'daderprofielen' wil opstellen of bij het Nederlands Forensisch Instituut wil gaan werken, raden wij aan psychologie, moleculaire biologie, natuurkunde of medicijnen te gaan studeren. De criminoloog van de toekomst moet ook zeker niet het bloedeloze technocratische jargon van de *aparatsjik* of de holle PR-praatjes van de consultant gaan uitslaan waar Nederland de afgelopen vijftien jaar in heeft gegorst.

Na de vraag naar vrijstellingen voor bepaalde vakken, is de vraag naar het beroepsperspectief toch de meest gestelde. Alleen al daarom willen wij 'de praktijk' ook geenszins buiten de deur houden. De meerwaarde van de criminoloog boven andere sociale wetenschappers is juist zijn concrete kennis van alle actoren en instellingen die betrokken zijn bij criminaliteit en de beheersing daarvan. We beogen dan ook een opleiding

aan te bieden die zowel wetenschappelijk is als praktijkgericht. Dat wil allereerst zeggen dat de student een brede academische vorming aangeboden krijgt. Inzicht en overzicht zien wij als de belangrijke autonome waarden voor de generatie die wij beogen op te leiden. Voor iemand die helder kan nadenken, boven de materie staat en verbanden kan leggen, alsmede methodisch-technische sociaal-wetenschappelijke kennis combineert met juridische vaardigheden, lijkt ons overal emplot te zijn. Daarnaast moet de student heel concrete kennis over het werkveld aangeboden krijgen en heel concrete vaardigheden om daarin te kunnen opereren. Mede op grond van de Belgische ervaringen (VANDERBORGHT e.a., 2000) hebben wij de specifieke criminologische functies waartoe wij wel beogen op te leiden onderverdeeld in: 1) beleidsfuncties op ministeries, parket, lokale overheid (veiligheidsbeleid), slachtofferhulp, reclassering, Europol e.d.; 2) praktijkfuncties bij de politie (misdadaanalist), accountantskantoren (forensic services), organisator van een concreet preventief of sanctieproject, toezichthouder effectenverkeer e.d.; en 3) onderzoeksfuncties aan de universiteiten, ministeries van Justitie of Binnenlandse Zaken, andere grote criminologische onderzoekscentra (UNICRI, HEUNI, WODC, NSCR), commerciële onderzoeks- en adviesbureaus, grotere gemeenten, de politie e.d.

Een ander punt waar de Vlaamse visitatiecommissie op wijst is dat de koppeling van kennis uit de 'moederdisciplines' naar het criminologische veld beter kan. Dat is een lastig punt. Natuurlijk streven wij ernaar dat de opleiding criminologie ten minste multidisciplinair, maar liefst echt interdisciplinair is. Het aanbieden van losse cursussen sociologie, psychologie en dergelijke is eenvoudig, maar wij willen meer. Nieuwe inzichten uit de moederdisciplines van de criminologie moeten zoveel mogelijk *binnen ieder vak* op elkaar worden betrokken en toegepast op het onderzoeksobject criminaliteit en de beheersing daarvan. Binnen de voorbereidingsgroepjes van de diverse vakken is daar zeker op gelet. Maar, ondanks het feit dat er ook een flink aantal personen bij de opleiding betrokken is dat zijn achtergrond heeft in de culturele antropologie, sociologie en psychologie hebben de meesten van ons toch een vrij specifieke criminologische achtergrond. Daardoor wordt het programma snel 'eng' criminologisch en minder interdisciplinair dan we zouden wensen. Wij zijn ons van dit probleem bewust en proberen, door nauw samen te werken met de collega's van de faculteit sociale wetenschappen, ons te hoeden voor het gevaar dat objectwetenschappers lopen, namelijk dat zij verworden tot dilettantische be-

oefenaars van de moederwetenschappen. Uitgangspunt van onze opleiding is in ieder geval dat een interdisciplinair geschoold wetenschapper een meerwaarde heeft boven een monodisciplinair geschoold iemand. Zeker in beleidsfuncties – waarin veel criminologisch afgestudeerden terecht zullen komen – zal iemand die een brug kan slaan tussen de normatieve en empirische oriëntaties zeer goede diensten kunnen bewijzen.

Ook de internationalisering van de criminaliteit en de beheersing daarvan zou volgens de Vlaamse visitatiecommissie beter in het onderwijsprogramma moeten worden ingebed. Dit punt baart ons ook wel zorgen. Iedereen is zich ervan bewust dat het erg belangrijk is internationaal te denken, er zijn ook heel specifieke Europees- en internationaal-rechtelijke vakken en vakken over grensoverschrijdende criminaliteit in het curriculum van de nieuwe opleiding opgenomen, maar in de reguliere vakken is de internationale dimensie nog vaak onvoldoende zichtbaar. De Nederlandse criminologie heeft zich de laatste jaren, mede gezien de onderzoeksfinanciering op grond van nationale beleidsthema's, te sterk tot de Nederlandse situatie beperkt. Deelname in internationale onderzoeks- en studieprogramma's zou ertoe kunnen bijdragen deze tekortkoming weg te werken.

Verheugd zagen wij dat de Vlaamse visitatiecommissie sterk benadrukt dat in het onderwijsprogramma meer activerende elementen zouden moeten worden ingebouwd. In ons opleidingsprogramma is voorzien in een flink aantal activerende vakken, variërend van een specifiek op het opzoeken van informatie gerichte cursus, tot twee vakken waarin studenten zelfstandig in een werkstuk casusposities moeten analyseren en discussiëren, tot intensieve werkgroepen methoden en technieken, tot een vak onderzoeksvaardigheden dat met het doen en rapporteren van een eigen onderzoek moet worden afgesloten. Het risico bestaat echter dat wij bij een te grote toeloop van studenten juist aan deze bijzonder arbeidsintensieve activerende elementen concessies zullen moeten doen. Ook de (semi-verplichte) stage is een activerend element in de studie. De aanbeveling van de visitatiecommissie om een goede informatie te verschaffen over stage-mogelijkheden en zorg te dragen voor een goede stagebegeleiding hebben wij ter harte genomen. Twee belangrijke stage-instellingen, het NSCR en het WODC, zijn mede daarom ook actief bij de opleiding betrokken en hebben zich zelfs contractueel verplicht de stagebegeleiding op zich te nemen en een deel van het methodenonderwijs te verzorgen. Er zijn ook goede contacten met andere mogelijke stageverlenende instel-

lingen en er is een stagecoördinator die vanuit de opleidingsstaf bemiddelt en toeziet op een goed verloop van de stage.

Welke thema's komen binnen de opleiding criminologie aan de orde?

Het domein van de criminologie kan worden verdeeld in de volgende vijf velden:

- 1) het beschrijven van criminaliteit;
- 2) het verklaren van criminaliteit;
- 3) het bestuderen van de slachtoffers van criminaliteit en hun opvang;
- 4) het bestuderen van de wijzen waarop criminaliteit wordt voorkomen en bestreden;
- 5) het bestuderen van criminaliteitsbeleid – zowel ten behoeve van de voorbereiding van nieuw beleid als het vanuit een externe positie verklaren van de cultuursociologische implicaties van gevoerd beleid.

Natuurlijk komen al deze dimensies in de opleiding aan de orde. De vraag is echter: hoe breng je deze kennis het beste over?

Ieder criminologisch onderzoek begint met een goede beschrijving van het probleem. Naast een ruime aandacht voor conceptualiserings- en definitieproblemen wordt aan dit onderdeel van de criminologie met name handen en voeten gegeven door zeer specifiek criminologisch onderwijs in methoden en technieken van onderzoek. Deze onderscheiden zich van de reguliere sociaal-wetenschappelijke methodologie vanwege:

- 1) het soort bronnen (van politiedossiers tot ziekenhuisgegevens en van zelfrapportage daders tot slachtoffergegevens);
- 2) de relatief grote onbetrouwbaarheid van gegevens (alle bronnen hebben een specifieke vertekening);
- 3) de onderzoekspopulatie (*dangerous fieldwork* bij criminele groepen, de dwangsituatie van gedetineerde respondenten, het feit dat het 'participerende' karakter van een observatie maar beperkt mogelijk is, en de emotioneel (b.v. bij verkrachting) of politiek (b.v. het voeding geven aan onderbuikgevoelens) gevoelige materie.

Deze noties bij het methodenonderwijs staan dan ook vooraan in de studie. Binnen het methodenonderwijs is een 'tweestromenpad' ontwikkeld, waarbij een kwantitatieve poot en een kwalitatieve poot in dezelfde sequentie aan de orde worden gesteld. Zo kan de student ontdekken dat de keuze voor een bepaalde methode vooral samenhangt met het soort vraag dat men stelt en de populatie die men wil onderzoeken.

De beschrijvende criminologie is ook het onderwerp van een eerste activerend vak. Verder

hebben wij gekozen voor een thematische opbouw van de vakken, waarbij de criminografische elementen op meer impliciete wijze aan de orde komen. Iets soortgelijks geldt ten aanzien van de verklarende criminologie. In een eerste vak wordt begonnen met wetenschapstheoretische noties rond de grenzen van 'zuivere' waarneming, verklaringsniveaus of mens- en maatschappijbeelden. Daarna komen alle criminaliteitverklarende theorieën aan de orde. In de vervolgvakken maakt de verklaringkant impliciet deel uit van een thematische behandeling. Door het te koppelen aan beeldvorming en sociale reacties kan zo worden voorkomen dat etiologische noties te klinisch worden opgevat of dat er een te absolute voorspellende betekenis aan wordt toegekend.

Bij de victimologie en de penologie beginnen we niet met een theoretische introductie, maar wordt direct thematisch te werk gegaan. Bij een drietal hoofdvakken uit het derde bachelorjaar is gepoogd om thema's rond 'ontstaan en ontwikkeling' (waarin verklaring en sociale reacties aan de orde komen), 'aard, omvang en schade' (criminografie en victimologie) en 'voorkoming en bestrafing' (veiligheidsbeleid en penologie) te behandelen aan de hand van dezelfde reeks delicten: een interpersoonlijk delict (geweld), een openbare orde- en volksgezondheidsprobleem (druggebruik) en een witteboordendelict (fraude). Zo kan worden gezien dat de conceptualisering van een probleem, de richting waarin naar een verklaring wordt gezocht, zowel als het soort schade en de categorie slachtoffers van delicten sterk uiteen kan lopen en dat dit directe gevolgen heeft voor de wijze van aanpak.

In een ander derdejaars hoofdvak worden actuele thema's rond grensoverschrijdende criminaliteit (internationale drugshandel, organisatiecriminaliteit, kinderpornonetwerken en andere *cybercrime*, mensensmokkel, de 'illegalenproblematiek', prostitutienetwerken, terrorisme, de ontvoeringsindustrie, e.d.) gekoppeld aan sociologische theorieën rond de globalisering van de kapitalistische economie, de digitalisering van de samenleving en de groeiende kloof tussen arm en rijk; tussen *jihad* en *McWorld* (BARBER, 1995).

Beleidsimplicaties van onderzoek of de duiding van beleidsontwikkelingen komen door het gehele programma heen aan de orde, maar in de meer technische en verklarende zin staan zij vooral in het laatste jaar centraal. Dat is het moment in de studie waarin alle bij het veiligheidsbeleid betrokken actoren en instellingen systematisch en gedetailleerd worden behandeld, wanneer het gehele veld van evaluatieonderzoek, van *best practices* en ' *what works?* ', de

revue passeert en waarin theorieën over de risicosamenleving en risicomangement of de netwerksamenleving en bestuur op afstand de broodnodige intellectuele verdieping en een analytisch kader verschaffen. Ook leren studenten in dit laatste jaar zelfstandig te werken met geavanceerde onderzoeksmethoden in de criminologie, zoals multivariate analyse of omgaan met grote databestanden.

We hebben in deze paragraaf een aantal punten uit het 'criminologische smaldeel' van de opleiding gepikt. Natuurlijk valt er veel meer over op te merken. Ook moet nadrukkelijk worden opgemerkt dat naast de strikt criminologische vakken ook algemene juridische, sociologische, (rechts) psychologische en bestuurskundige vakken op het programma staan. Wie zich een beeld van het 'totaalplaatje' wil verschaffen, verwijzen wij nogmaals naar de website www.opleiding-criminologie.nl.

Moelijkheden en uitdagingen

Natuurlijk hopen wij de ambities te kunnen waarmaken. Een aantal kanttekeningen kan hier direct bij worden gemaakt. Ten eerste is het programma toch wat klassieker geworden dan we hadden gehoopt, omdat:

- 1) het streven *alle* facetten van de criminologie te belichten er ook toe heeft geleid dat er geen keuze is gemaakt tussen wat wel en wat niet zal worden behandeld;
- 2) 'ouderwetse' kennisoverdracht door de meesten toch belangrijk wordt gevonden;
- 3) een grote groep mensen het met het curriculum eens moet zijn, waardoor nog wel eens op de grootste gemene deler wordt uitgekomen.

Ook is er nog een aantal zaken waar nog geen eenduidig antwoord op te geven is. Onze studenten zullen we niet lastigvallen met deze beren op de weg, maar onze wetenschappelijke collega's wel.

Ten eerste bestaat er een paradoxale relatie tussen het streven een op goed empirisch onderzoek gebaseerd onderwijsprogramma aan te bieden en het streven om actuele, nieuwe, nog niet volledig uitgekristalliseerde thema's aan de orde te stellen. Wanneer het eerste streven domineert, zullen we onvermijdelijk achter de feiten aanlopen, maar wanneer het tweede streven domineert, loert het gevaar dat er vrijblijvende meningen worden gedebiteerd die weinig meerwaarde hebben dan een journalistiek stuk. Om aan deze patstelling te kunnen ontkomen, zal vernieuwend onderwijs moeten worden gepaard aan vernieuwend onderzoek. En juist dat is, gezien de huidige structuur waarin vooral kortlo-

pend beleidsondersteunend onderzoek wordt gefinancierd, vooralsnog vrij moeilijk te realiseren.

Kijken we naar de in de reeds vermelde scenariostudies (BRUINSMA e.a., 2001; HOOGENBOOM, 2001) genoemde disciplines en delicten die de komende tien jaar de aandacht van de criminoloog zullen vragen – biogenetica en biometrie, economie of cultuurstudies, respectievelijk mensensmokkel, politieke criminaliteit, genocide, terrorisme, internetcriminaliteit, corruptie en collusie, economisch machtsmisbruik, bedrijfsespionage, grootschalige fraude of huiselijk geweld – dan rijst direct de niet onbelangrijke vervolgvraag naar hoe wij studenten het ‘gereedschap’ aanreiken deze problemen te onderzoeken. De traditionele criminologische methodologie is vooral toegesneden op de, liefst door kansarme jongeren gepleegde, alledaagse straatcriminaliteit. Wanneer we werkelijk serieus met deze nieuwe thema’s aan de slag willen, zal er ook een drastische vernieuwing van de criminologische methodologie moeten plaatsvinden.

Bij de bestudering van alle genoemde nieuwe handhavingmechanismen – bijzondere opsporingsmethoden, bestuurlijke en privaatrechtelijke handhaving, private en semi-private controlediensten, risicoprofilering en -beheersing of cameratoezicht – ontstaat weer een ander probleem. Voorzover juristen zich überhaupt met deze zaken bezighouden, gaat hun aandacht met name uit naar de vraag of iets al dan niet ‘mag’ dan wel hoe een bepaalde praktijk juridisch passend te maken zou zijn. Onder criminologen bestaat de laatste tijd de neiging zich tot de instrumentele ‘what works?’-vraag met betrekking tot de criminaliteitsbestrijding te beperken. Natuurlijk is het in dit verband een goede suggestie om vooral langerlopende effectstudies op dit terrein te stimuleren (BRUINSMA e.a., 2001), maar daar kan toch niet mee worden volstaan. Als tak van wetenschap met interdisciplinaire pretenties hoort, ten eerste, de normatieve vraag naar de wenselijkheid van een bepaalde maatregel er onverkort bij. En als wetenschap met een in ruime mate aan de sociologie ontleend begrippenarsenaal en analysekader moeten wij, ten tweede, ook in staat zijn iets te zeggen over wat bepaalde ontwikkelingen maatschappelijk betekenen. Als serieuze wetenschappers moeten we de maatschappelijke context waarin bepaalde reactiewijzen ontstaan en de implicaties ervan voor de samenleving ook los van de beheersingsproblematiek bestuderen. Hierin ligt een grote uitdaging om de sociale reactiebenadering in de criminologie, die vanaf de jaren tachtig in het slop is geraakt, te actualiseren en nieuw leven in te blazen (VAN SWAANINGEN, 1999). Die dimensie hangt er in het huidige programma nog te los bij.

En dan is er nog de duiding, de inbedding, de context van alle besproken debatten. In de beide scenariostudies wordt uitgebreid ingegaan op de liberalisering, internationalisering en digitalisering van de samenleving, de globaliserende economie, de ‘vergruizende staat’ en de ‘netwerksamenleving’. Er wordt gesproken van een toenemend ‘horizontaal toezicht’ en een afnemend ‘verticaal gezag’ en van, al dan niet onder invloed van de multiculturele samenleving, veranderende normen en waarden en sekseverhoudingen. Iedereen vindt klaarblijkelijk dat dit voor de criminologie heel belangrijke ontwikkelingen zijn, maar wat doen we er feitelijk mee? Nemen we het ook mee in ons onderzoek? Besteden we er in het onderwijs serieus aandacht aan of blijven het vooral lippendiensten die gereserveerd blijven voor het laatste jaar? Waarschijnlijk hebben we tot nu toe toch te veel onze eigen achtergrond als criminoloog meegenomen; bij uitstek een discipline waar ‘geneuzel op de vierkante centimeter’ de laatste tijd meer bon ton is dan ‘de brede aanpak’ en de ‘grote lijnen’. Toch kan de criminoloog zijn hem in de scenariostudies toebedachte rol als bruggenbouwer of makelaar in kennis die verbanden legt en de dialoog aangaat met verschillende deskundigen alleen waarmaken wanneer hij ook een totaaloverzicht heeft. Kennis van de ‘brede context’ en nieuwe maatschappelijke en wetenschappelijke ontwikkelingen stelt ons in staat om criminologisch relevante trends eerder te signaleren; het maakt ons gevoelig voor wat nieuwe criminologische thema’s zullen worden; het stelt ons beter in staat een visie te ontwikkelen en nieuwe fenomenen en problemen te duiden. En dat is uiteindelijk wat we willen. Voor het bevorderen van een wetenschappelijke én een praktijkgerichte criminologie voldoet het aloude adagium ‘een goede theorie is het meest praktische hulpmiddel’ nog heel aardig.

René VAN SWAANINGEN
*universitair hoofddocent criminologie aan de
Erasmus Universiteit Rotterdam en pro-
gramma-coördinator van de hier besproken
opleiding criminologie*
Henk VAN DE BUNT
*hoogleraar criminologie aan de Erasmus
Universiteit Rotterdam en de Vrije Universiteit
Amsterdam*

Literatuur

- BARBER, BENJAMIN R. (1995) *Jihad vs. McWorld; terrorism's challenge to democracy*. New York: Ballentine.
- BRUINSMA, G.J.N., H.G. VAN DE BUNT en G.B. ROVERS (1999) “Overpeinzingen bij 25 jaar

- NVK”, in: *ibid.* (ed.) *Vooruitzichten in de criminologie*, interne publicatie *Nederlandse Vereniging voor Criminologie (NVK)*.
- BRUINSMA, G.J.N., H.G. VAN DE BUNT en I. HAEN MARSHALL (2001) *Met het oog op de toekomst; verkenning naar de kennisvragen over misdaad en misdadbestrijding in 2010*. Den Haag: Adviesraad voor het Wetenschaps- en Technologiebeleid, www.awt.nl.
- BUNT, HENK VAN DE (1999) “Beleid uit wetenschap”, in: *Justitiële Verkenningen* jrg. 25, nr. 6, p. 13-21.
- FIJNAUT, CYRILLE (1986) *Verleden, heden en toekomst van de geïntegreerde strafrechtswetenschap*. Arnhem: Gouda Quint.
- GARLAND, DAVID (2001) *The Culture of Control; crime and social order in contemporary society*. Oxford: Oxford University Press.
- HAEN MARSHALL, INEKE (2001) “Onderwijs en onderzoek in de Verenigde Staten”, in: BRUINSMA e.a. 2001, p. 111-123.
- ROBERT, PHILIPPE EN LODE VAN OUIRIVE (ed.) (1993) *Crime et Justice en Europe; état des recherches, évaluations et recommandations*. Parijs: L’Harmattan.
- ROMBOUTS, BERT (1982) “Criminologie-onderwijs aan Nederlandse universiteiten anno 1982”, interne nota *Nederlandse Vereniging voor Criminologie (NVK)*.
- STOKKOM, B.A.M. VAN e.a. (ed.) (1998) *Vijftwintig jaar WODC*. Den Haag: WODC.
- SWAANINGEN, RENÉ VAN (1992) “De Nederlandse Vereniging voor Criminologie (NVK) – een terugblik”, in: VAN SWAANINGEN EN BOVENKERK 1992, p. 6-13.
- SWAANINGEN, RENÉ VAN EN FRANK BOVENKERK (ed.) “Criminologie-beoefening in Nederland anno 1992; een overzicht naar onderzoek en onderwijs samengesteld door de Nederlandse Vereniging voor Criminologie (NVK)”, interne publicatie *Nederlandse Vereniging voor Criminologie (NVK)*.
- SWAANINGEN, RENÉ VAN EN JOHN BLAD (1992) *A Decade of Criminological Research and Penal Policy in the Netherlands; the 1980s – the era of business-management ideology*. Rotterdam: Erasmus Universiteit CGS werkdocument no. 4. Verkorte versie gepubliceerd als: “Une décennie de recherche sur la production normative et le contrôle pénal aux Pays-Bas: les années 1980”, in: ROBERT EN VAN OUIRIVE, 1993, p. 265-328.
- SWAANINGEN, RENÉ VAN EN JOHN BLAD (1999) “La recherche criminologique aux Pays-Bas dans les années 1990”, in: VAN OUIRIVE EN ROBERT, 1999, p. 193-246.
- SWAANINGEN, RENÉ VAN (1999) “Reclaiming critical criminology; social justice and the European tradition”, in: *Theoretical Criminology*, jrg. 3, p. 5-28.
- SWAANINGEN, RENÉ VAN (2000) “Zoek de tien verschillen! Criminologie in België en Nederland”, in: VANDERBORGH T e.a. (2000), p. 61-80.
- SWAANINGEN, RENÉ VAN (2001) “Onderwijs en onderzoek naar criminaliteit en criminaliteitsbestrijding in West Europa”, in: BRUINSMA e.a. , 2001, p. 88-110
- VANDERBORGH T, JOHAN, JOHN VANACKER EN ERIC MAES (ed.) (2000) *Criminologie; de wetenschap, de mens*. Brussel: Politeia.
- VAN OUIRIVE, LODE EN PHILIPPE ROBERT (ed.) (1999) *Crime et Justice en Europe depuis 1990; état des recherches, évaluation et recommandations*. Parijs: L’Harmattan.
- Vlaamse Interuniversitaire Raad (VLIR) (2001) *De Onderwijsvisiteatie Criminologische Wetenschappen; een onderzoek naar de kwaliteit van de opleidingen criminologische wetenschappen aan de Vlaamse universiteiten*. Brussel: VLIR.
- WERINGH, JAC. VAN (1986) *De afstand tot de horizon; verwachting en werkelijkheid in de Nederlandse criminologie*. Amsterdam: Arbeiderspers.